TD F 155

2,30 €. Any 23. La Franja, novembre de 2022

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

Alumnes de català sense transport

Els estudiants de l'IES Matarraña que cursen català han de pagar-se el transport de la seua butxaca. [p. 5]

Recollida selectiva

La comarca del Baix Cinca elabora un pla per a la recollida selectiva dels residus orgànics per adaptar-se a la legislació. [p. 7]

Diccionari ribagorçà

Es presenta el *Petit diccionari del ribagorçà* per donar a conéixer les paraules de la variant del català parlat a la comarca. [p. 12]

'Veus en el cerç'

Fins el 3 de desembre es pot veure al Paranimf de la UNIZAR aquesta exposició sobre les escriptores aragoneses en català i aragonès. [p. 14]

Tren-Llitera amb destí al món

[p. 9]

Sumari

2 Cartes dels lectors
3 Editorial
Vinyetes al vent
4 Matarranya
6 Baix Cinca
8 Llitera
10 Entrevista
12 Ribagorça
13 Aragó
15 Acadèmia Aragonesa de la Llengua
16 Catalanofonia
18 Tribuna

Imatge coberta: Foto de Markus Winkler / Unsplash

TEMPS DE **FRANJA** 155

Edita:

Iniciativa Cultural de la Franja

C. Sagrat Cor, 33. 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21

· Associació Cultural del Matarranya

· Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA

· Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès. redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet.

Maquetació gràfica: Carles Terès.

Consell de redacció:
Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho.
Baix Cinca: Rosa Arqué, Hugo Sorolla.
Llitera: Josep Espluga.
Ribagorça: Glòria Francino.

Seccions:

Matarranya: Carles Sancho. **Baix Cinca:** Rosa Arqué. **Llitera:** Josep Espluga. **Ribagorça:** Glòria Francino. **Cultura:** Hèctor Moret. **Entrevistes:** Carles Terès. **Catalanofonia:** Hugo Sorolla. **Aragó:** Mário Sasot.

En aquest número: Roberto Albiac, Marina d'Algars, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Juan Pablo Martínez, Joan-Lluís Monjo, Josefina Motis, Vicent Pallarés, Lluís Rajadell, Francesc Ricart, Mário Sasot, Ramon Sistac, Joaquim Torrent.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

En venda a:
Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia i Kiosko Casanova. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saidí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papelería Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** La 2 de Viladrich. **Vall-de-roures:** Camins Serret.

Cartes dels lectors

«Sierras del Matarraña»

A la part més alta de la comarca del Matarranya hi ha una nova oferta per als amants dels esports de muntanya, concretament pels ciclistes de muntanya més exigents. Espero poder vindre-hi amb la colla a gaudir-la.

Vaig descobrir la comarca ja fa uns anys de la mà d'una amiga *biker* com jo, i des d'aleshores intento venir-hi ni que sigui un cop l'any. Gràcies a això he anat descobrint més pobles i paisatges més enllà dels ultraconeguts Vall-de-roures i Beseit. Pena-roja, Ràfels, la Freixneda o Mont-roig han estat una gratíssima sorpresa, tant en l'ambit urbà com sobretot paisatgístic.

Per això, quan he vist les senyalitzacions de les rutes de «Sierras del Matarraña», he tingut una gran alegria. Però ja se sap que la felicitat mai no pot ser completa, i he vist que ni al web ni enlloc hi ha ni tan sols la toponímia en la llengua pròpia de la comarca. Ja m'imagino que, els que han muntat el projecte, pensen que el turisme que els vindrà serà castellanoparlant, i que als catalanoparlants, com que som bilingües, no cal que se'ns tingui en compte. És una opció discutible, però lícita. El que ja no entenc és per què no s'ha respectat la denominació dels pobles que apareix als rètols d'entrada de cada població.

El nom del projecte també és una declaració d'intencions: podria pertànyer a qualsevol indret de l'Espanya castellana o fins i tot d'Iberoamèrica, però no li escau a una comarca que fa tants segles que s'expressa en català.

Endavant amb aquestes iniciatives, jo soc la primera a gaudir-les, però si us plau, si tant agrada l'entorn natural i patrimonial de la comarca, no ens podem oblidar del patrimoni segurament més específic, el que ha donat nom a tota la geografia que les rutes ciclistes travessen: la llengua.

Aurora Baena Gatell
Martorell

A Temps de Franja *volem saber la teua opinió.* ***Envia'ns les teues cartes****, tot indicant el teu nom i població, a: redaccio@tempsdefranja.org*

COMARCA DEL matarraña

INSTITUTO DE ESTUDIOS ALTOARAGONESES
Diputación de Huesca

GOBIERNO DE ARAGON

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS
Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

TEMPS DE FRANJA
Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

SUBSCRIU-T'HI
T. 978 85 15 21
redaccio@tempsdefranja.org

Recordem a tots els **subscriptors** de *Temps de Franja* que ens comuniquen la seua adreça de correu electrònic a **redaccio@tempsdefranja.org** per rebre els butlletins electrònics

Seleccions lingüístiques i consciència de la diversitat

La facultat del llenguatge articulat, que marca la principal diferència entre els éssers humans i la resta d'espècies, l'adquirim en família. És lo nostre primer i principal àmbit d'aprenentatge i sociabilització a base d'escoltar els nostres pares, que exercissen de professors perquè ens fan repetir paraules i ens les corregeixen.

Entre parelles monolingües de la mateixa llengua materna que l'oficial del país de residència tot sol funcionar de manera espontània, i així els xiquets la deprenen seguint lo costum. Tot i la situació de diglòssia, lo mateix succeïa fins fa unes dècades a la Franja, zona catalanoparlant d'origen, en un català familiar i social ben assentat a les famílies, i el castellà reservat als àmbits oficials i formals. Molts castellanoparlants que hi anaven a viure acabaven adquirint esta doble competència i ús, sobretot si emparentaven amb famílies locals, una adquisició espontània gràcies al contacte continuat amb los parlants originaris. Fa uns quants anys, però, esta situació ha canviat, tal com han estudiat sociolingüistes com Natxo Sorolla.

Les noves actituds en la transmissió familiar alteren lo concepte tradicional de llengua «materna». Entre els residents al territori franjolí en podem diferenciar tres: 1) Moltes parelles lingüísticament mixtes es comuniquen en castellà i l'utilitzen com llengua única per als fills, fruit d'una decisió més tàcita que sospesada. 2) Algunes parelles de catalanoparlants també trien lo castellà per als seus fills, i així generen un curiós entorn de comunicació, separat del seu i de la generació dels seus pares, amb qui parlen lo català matern. A diferència dels temps de la Dictadura, en què uns quants franjolins benestants igual que part de la burgesia catalana van fer esta selecció explícita, no solen ser part de l'elit local però es mouen pels mateixos criteris de prestigi social. 3) Pares que parlen en català als xiquets, però estos, per probable influència de l'escola i de l'entorn, responen en castellà i no són corregits pels seus progenitors, ja que estem en temps del dret a decidir entre la infància, reina de la casa. És una variant recent.

ARINA-KRASNIKOVA / PEXELS

Pel que fa als franjolins que viuen fora però conserven vincles freqüents al seu poble d'origen, s'observen les dos primeres dinàmiques anteriors: 1) Parelles catalanoparlants en zones castellanoparlants que fan del castellà la llengua dels fills, los quals mantenen lo seu monolingüisme en la família del poble. 2) Parelles mixtes residents a Catalunya que també adopten a consciència —i militància— lo castellà com a llengua filial. I una 3a actitud, minoritària, en parelles de la mateixa llengua o no i ben sovint amb estudis superiors, que transmeten lo català matern o patern als fills, perquè no veuen un estigma en la llengua d'origen sinó que valoren la riquesa del bilingüisme matern.

No sabem què pensaran més endavant los fills privats de la llengua familiar. Ara i abans la comunitat local accepta acríticament i participa dels canvis a la llengua castellana prestigiada. A camins venen avalats no per raons socials sinó suposadament «científiques» de psicòlegs i mestres que, davant d'interferències o dificultats als moments inicials d'aprenentatge (lògiques en entorns bilingües), aconsellen parlar als fills només en castellà, quan los especialistes en trastorns del llenguatge ho consideren una mesura molt excepcional.

Los moviments demogràfics actuals fan la Franja més vulnerable lingüísticament, tant per l'emigració fora dels jóvens autòctons com per l'arribada d'immigrants de diversos orígens: un bon grup de llatinoamericans, que multipliquen la presència del castellà, i una gran varietat d'altres continents, que utilitzen les seues llengües d'origen a l'àmbit familiar i que al social miren d'integrar-se en castellà, que és com la majoria els parla per defecte. Ho fa més difícil l'absència de la cooficialitat i, entre els xiquets, l'escassa presència del català a l'escola. Són temps de canvi o «escalfament» lingüístic, devoradors de llengües minoritàries, enmig de proclames a favor de la diversitat.

VINYETES AL VENT. Per Tarroc

Música en viu a la comarca

// Carles Sancho Meix

Hi ha tres llocs al Matarranya on es pot escoltar música en directe tot l'any: La Barraca a Queretes, CSA l'Argilaga a Massalió i Garden Inspira a Vall-de-roures. A més, a l'estiu, també s'organitzen sopars amb música al Jardí la Noguera a Mont-roig, espai gestionat per la Posada Guadalupe, a la terrassa del recentment inaugurat restaurant Somnifabrik Somiar, a Vall-de-roures i, de tant en tant, al restaurant del Mas del Rei, dins el terme municipal de Calaceit.

El local més antic de música en viu de la zona és La Barraca de Queretes, obert als anys 70, primer com a penya d'amics i després, el 1998, com a pub de copes i música en directe al carrer Sant Roc. Actualment, està situat a casa de Fernando Mallén, una persona vinculada amb el món de l'espectacle com a cantautor, músic, tècnic de so... A l'Associació Cultural i Gastronòmica La Barraca també s'hi han fet breus obres teatrals, projeccions, exposicions i xerrades, i junt amb altres iniciatives privades, s'han programat actuacions de música en directe. Els últims concerts: Lo que hay, El sobrino del Diablo, Cuerdas de Viento, Ellas Músic Band, Vermut Jazz, Kapi-Azero...

El Centre Social Autogestionat l'Argilaga, una entitat formada majoritàriament per gent jove, va instal·lar-se inicialment al Molinet de Vall-de-roures, el desembre del 2017. Dos anys més tard van condicionar un local de Massalió a les Eres Altes, al camí del Cementeri, encara que al principi van fer part de les activitats al Saló Municipal. A part de música en viu també organitzen tallers per a menuts i grans, monòlegs, teatre, màgia, activitats lúdiques, projecció de documentals... Compromesa amb la llengua, L'Argilaga fa tots els comunicats i els cartells de les seues activitats en la parla pròpia del territori, iniciativa que cal destacar i agrair perquè és poc freqüent en les nostres viles. Les últimes actuacions que han passat per Massalió són: Null Punk i Pepón Selektah, Sergio Medina & Los Errantes, Sr. Balbín, Mario Morgaño, Cortafuegos, Stahl Inc, Markus Monteiro...

Actuació en viu del grup Null a l'Argilaga
CSA L'ARGILAGA

Garden Inspira Street Food a Vall-de-roures, a la carretera d'Alcanyís, va començar per Setmana Santa a organitzar concerts de música en directe, monòlegs i xerrades en una terrassa a l'aire lliure durant el bon temps, i esperen traslladar les seues activitats, de cara a l' hivern, en un local cobert al costat de l'actual. A més de l'espectacle ofereix als seus clients una bona mostra de gastronomia saludable i local. Les activitats programades han estat molt ben acollides pel públic i han comptat amb una gran afluència d'assistents amb ganes de passar-s'ho bé: menjant, bevent i gaudint dels espectacles programats. Les últimes actuacions han anat a càrrec de: La Erótica Social, Poble Nostrum, Syl Salvia, Lovazz, RockWailers, Laura Guarch, Shue...

Ens sembla molt important donar suport a la música en directe, després dels llargs mesos de restriccions a conseqüència de la pandèmia, i estes iniciatives que aposten clarament pel territori són fonamentals per dinamitzar i diversificar les propostes d'oci de la població. Llarga vida a uns projectes tan difícils i complicats de portar endavant en les nostres viles pel reduït nombre d'habitants i la dispersió dels mateixos en comparació al gran potencial demogràfic de les grans ciutats.

La dona de negre // Vicent Pallarés Pascual

Robert Capa és un dels fotògrafs que més m'han impactat. La força i el relat que mostren les seves imatges ens parlen de cadascun dels conflictes que ha cobert amb les seves càmeres, les seves famoses Leica.

Fou un dels fotògrafs més famosos que va cobrir la Batalla de l'Ebre, en plena Guerra Civil. D'ella, se'n conserven moltes imatges seves, entre les quals n'hi ha força de molt icòniques, com ara la del guerriller que cau abatut.

Una que em continua causant un gran impacte és aquella on es veu una dona vestida de negre plorant. Per l'entorn, em sembla que la seva localització és al castell de Móra d'Ebre, vora la roca que hi ha a l'entrada.

Penso que té la força d'aconseguir mostrar-nos el patiment humà del conflicte. Per a mi és quasi hipnòtica; no puc deixar de mirar-la, és com si em parlés d'aquell temps.

Imatges del sofriment que porten les guerres. Rostres anònims als quals, en molts casos, no podem posar nom ni assignar una biografia, però que ens recorden les desgràcies de tants conflictes que, malauradament, continuen actius.

L'ensenyament del català a l'IES Matarraña, com l'aigua riu amunt

El nou curs comença amb retallada d'horaris i sense garantir el transport dels alumnes

// Redacció

L'ensenyament del català a l'Institut d'Educació Secundària (IES) Matarraña de Vall-de-roures continua, amb el començament del present curs, la seua carrera d'obstacles particular. Enguany l'aplicació de la nova llei educativa, la LOMLOE, ha portat com a conseqüència negativa per al català una retallada d'horaris i un greu problema de transport per a 15 alumnes, procedents de pobles de la comarca del Matarranya i que s'han de buscar la vida per a tornar a les seues cases a l'acabar la jornada.

La nova llei educativa ha comportat que els alumnes de català de primer i segon curs de l'ESO haguen de rebre les classes d'esta assignatura en una hora de prolongació d'horari de l'IES, la setena, dos dies a la setmana. Quedar-se a estudiar la llengua materna els deixa sense autobús per a tornar als seus pobles perquè les rutes de tornada ixen de Vall-de-roures a l'acabar l'horari habitual i no esperen a que acaben els estudiants de català, una hora més tard.

Una altra novetat, també negativa, és que per als alumnes de primer, segon i tercer curs de l'ESO, l'ensenyament del català passa de tres a dues hores setmanals, un inconvenient més per a que els jóvens puguen acabar els estudis de Secundària amb ple domini de la llengua autòctona.

Els pares de la quinzena d'alumnes afectats per la impartició del català en la prolongació horària, i per tant sense accés a la ruta de transport escolar de tornada de l'IES, han manifestat el seu malestar per esta situació.

Des de l'Administració educativa la resposta ha estat carregar la solució del problema a l'esquena de les famílies. El Departament d'Educació proposa als pares dels estudiants afectats que assumisquen el transport a l'acabar les classes de català de la setena hora i, previsiblement al mes de juliol —sense més concreció—, rebran un ajut econòmic per compensar el cost del taxi o del vehicle particular utilitzat.

Activitat dels alumnes de català a l'institut Matarraña
RUBÉN LOMBARTE

Als estudiants de català, cursar esta assignatura els suposa un sobreesforç que els pot animar a abandonar, a l'allargar la seua jornada educativa i al no poder pujar al bus de transport escolar com la resta dels companys. A més, com explica la portaveu de l'Associació de Pares del Matarranya per l'Escola en Català 'Clarió', Pepa Nogués, l'aprenentatge del català queda desvinculat de la resta de l'activitat del centre educatiu, com un afegit o un cos estrany.

Clarió entén que, com ja ha passat altres vegades a l'IES Matarraña, l'ensenyament del català pateix una clara discriminació respecte de les altres matèries. L'Associació ha tingut contactes amb l'equip directiu de l'Institut i amb l'Administració per aconseguir que sigue esta la que, com passa amb la resta de l'alumnat, es faci càrrec el transport dels estudiants.

Pepa Nogués adverteix que la situació encara pot empitjorar perquè l'aplicació de la LOMLOE comportarà a la llarga la substitució de l'actual projecte educatiu del català a l'IES Matarraña, un programa que ha permès millorar dràsticament els percentatges d'alumnes que cursen esta assignatura, que ha passat del 20% al 60%. Li preocupa que, en la futura planificació del centre, el català hague de competir amb altres assignatures també atractives per a l'alumat.

Lamentablement, Nogués, amb experiència com a professora de català a l'IES Matarraña a més de mare d'alumnes, constata que, «cada vegada» que hi ha canvis legislatius a l'ensenyament, l'assignatura de català és la més perjudicada. I un altre obstacle s'afegeix a la seua accidentada trajectòria educativa.

Cap dels altres set instituts de la Franja on s'ensenya el català ha hagut d'aplicar canvis en la seua planificació que perjudiquen l'assistència dels alumnes. Des de Clarió destaquen que la situació de l'aprenentatge de la llengua catalana a l'IES Matarraña és, actualment, la pitjor en tota la seua trajectòria, al deixar en mans dels pares el transport. Manifesten la seua preocupació perquè s'interrumpisca una tendència ascendent en el nombre d'estudiants des que en 2017 va començar a remuntar.

Pla de recollida selectiva de residus orgànics

// Redacció

El 26 d'octubre, l'empresa ARUM Consultoria Ambiental S.L.O. i el president de la Comarca, Marco Ibarz, van presentar l'estudi "Compostatge+Sostenible" sobre la recollida selectiva de residus orgànics al Baix Cinca. El document, subvencionat per la Diputació d'Osca, serà pres com a base per a conèixer la realitat de la recollida de la fracció orgànica als municipis de la Comarca.

Gràcies al treball dels tècnics implicats en el projecte s'han aconseguit les dades necessàries per a poder prendre la millor decisió a l'hora de millorar el servei a la Comarca. Segons el resultat de l'estudi l'opció òptima per a implantar la recollida de la fracció orgànica és la instal·lació del cinquè contenidor en totes les localitats analitzades. La implementació d'aquesta mesura suposarà una inversió de 95.628,15 €., de moment 86 contenidors als pobles i després 166 a Fraga quan la recollida arribe a la capital del Baix Cinca.

Per altra banda es van valorar d'altres mesures com organitzar el compostatge comunitari per a les poblacions de menys de 500 habitants, però finalment es va descartar perquè implicava una inversió econòmica massa elevada.

Les conclusions de l'estudi indiquen que amb la col·locació del cinquè contenidor, la Comarca del Baix Cinca complirà l'obligatorietat d'implantar la recollida separada dels residus orgànics abans del desembre del 2023. Segons el President, aquest sistema de recollida suposarà un canvi que implicarà molta feina, noves adaptacions i una gran labor de sensibilització per a conscienciar a tota la població.

Marco Ibarz i representants de l'empresa ARUM a la seu de la Comarca a Fraga

COMARCA DEL BAIX CINCA

Així que als quatre contenidors de residus convencionals se'ls unirà ara a les poblacions més petites del Baix Cinca el contenidor marró, un sistema que ja funciona des de fa anys a Espanya i des de fa dècades a altres països europeus. Per exemple a França, la població recicla la matèria orgànica d'una manera sistemàtica, sense que aquest fet suposi cap problema, perquè ho consideren una cosa normal que s'ha de fer pel bé de tothom. Des de diverses associacions consultades, s'admet que des de les administracions s'hauria d'explicar molt bé el procés que s'implementarà al Baix Cinca i s'hauria d'afavorir d'alguna manera a la gent que ho fa bé, per mitjà de rebaixes d'impostos, per exemple. En general, es considera positiva aquesta mesura, però també s'espera que aquesta aposta ferma per la recollida selectiva de la fracció orgànica s'acompanyi d'ajuts i es faci d'una manera pràctica perquè la normativa i la legislació en matèria de recollida selectiva o reciclatge de residus és cada camí més exigent i estableix uns objectius més ambiciosos. Respecte al mètode del contenidor marró, que és el que ha triat la Comarca per al nostre territori, també ens han manifestat des d'alguna associació ambientalista, que la tendència europea és la de reduir contenidors i optar més per compostatge col·lectiu, però que la mida presentada pot ser un pas positiu i una eina de gestió i sensibilització molt potent.

Candidatures a rebre el Premi Franja «Cultura i Territori» 2021

Des de la Iniciativa Cultural de la Franja s'ha obert el procés de selecció de candidatures als Premis Franja «Cultura i Territori».

El Premi Franja «Cultura i Territori» pretén distingir persones o entitats destacades en la defensa de la llengua i la cultura de les comarques catalanoparlants d'Aragó; per això les persones o entitats candidates han de ser prou significatives i preferentment han d'haver realitzat una tasca d'abast general a tota la Franja.

La concessió i lliurament d'aquest premi és anual. Les associacions integrants d'ICF valoraran les candidatures i emetran un veredicte. El lliurament del premi es farà durant l'any següent i dins d'un esdeveniment públic.

Fins ara les persones i entitats premiades han estat:

Pietro Cucalón, Octavi Serret, José Bada Panillo, Emilio Gastón, Projecte d'Animació Cultural per a les escoles de la Franja "Jesús Moncada", Fundació Jordi Casas i Llebot, Josep i Francesc Mauri, Javier Giralt, Carme Alcover, Teresa Maria Ballester, Chusé Aragüés i Àngel Villalba, Tomàs Bosque i, en la darrera edició, Pepa Nogués.

Podeu enviar les vostres propostes, amb la indicació dels mèrits de la candidatura, a **iebc.iea@gmail.com** no més tard del 30 de novembre de l'any en curs.

Rehabilitació del cine Florida de Fraga

// Redacció

Actualment, Fraga no té cap sala de cine ni auditori i la programació cultural del municipi es limita perquè n'hi ha espectacles que no es poden portar a la capital del Baix Cinca. La pèrdua és encara més important si pensem que una generació sencera de joves i grans ha d'agafar el cotxe si volen veure una pel·lícula en pantalla gran perquè han de marxar a Saidí, a Mequinensa o a Lleida.

El problema és conegut i des de fa temps es busquen solucions per part dels diferents governs locals. La darrera proposta ha estat la rehabilitació de l'antic Cine Florida, un local tancat des de fa molts anys i que va ser un important centre cultural a Fraga. Primerament, es va redactar un conveni amb la família Arnau, propietària de la sala, per cedir l'immoble on es troba l'antic Cine Florida i posteriorment es va adjudicar el treball de redacció d'un projecte de rehabilitació.

Fa uns dies, s'ha sabut que l'obra rebrà un nou impuls gràcies a la subvenció del Pla de Recuperació, Transformació i Resiliència, convocat pel Ministeri de Transports, Mobilitat i Agenda Urbana. Els més de 724.000 euros que rebrà Fraga de fons europeus permetran dotar a la ciutat d'un equipament totalment eficient energèticament, a través d'una gestió intel·ligent, i ajudaran a crear un nou espai cultural per a la ciutat.

Simulació de l'aspecte del hall del cine després de la rehabilitació
AJUNTAMENT DE FRAGA

Alguns dels treballs que es realitzaran seran la substitució de l'actual coberta d'amiant, renovació i substitució del sistema de climatització per aerotèrmia, il·luminació LED de baix consum i introducció de llum natural. En definitiva, una actuació de rehabilitació sostenible que renovarà un edifici que fa molts anys que està buit i no s'utilitza , però, sobretot, també aportarà una solució a una problemàtica arquitectònica, urbana i social.

Santiago Burgos, alcalde de Fraga, ha mostrat la seva satisfacció per l'anunci de la resolució provisional de la convocatòria i ha felicitat novament l'àrea d'urbanisme per tot el treball fet "Fa molt temps que s'està treballant de manera constant i discreta per a treure els projectes i aconseguir Fons Europeus. A poc a poc estem fent la ciutat que tots volem. Vull felicitar un camí més a l'àrea d'urbanisme".

La data límit d'execució de les obres de rehabilitació és setembre de 2024. Una vegada finalitzat el projecte la ciutat tindrà un teatre i auditori, a més de sala de cinema, un equipament que, com hem dit abans, no existeix a Fraga i que és molt necessari per a un municipi de més de 15.000 habitants.

ESPARPILLANT PARAULES

Lo riu viu! // Roberto Albiac

He tingut un malson: una maleïda plaga s'ha escampat com una taca d'oli i ha dixat tocats de mort bona part dels cultius del meu estimat territori. Molts veïns, desesperats per no poder seguir en la seua forma de viure ancestral, s'han vist obligats a abandonar la seua terra per a emprendre una nova vida.

Passen les dècades i, tristament, per eixa ferida oberta, la mitat de la població ha fugit de ca seua. Caparres d'eixes zones urbanes, que xuclen la població de les viletes de l'entorn, ho han aprofitat per a enganxar-se a la presa del cap de riu xupant i desviant així, també, la sang que podrie donar una millor vida a tota la comarca. Eixes sangoneres, que s'han fet (i es van fent) grosses mercadejant en los recursos hídrics del seu veí, han condemnat, a cadena perpètua, les terres de la conca al dur secà: regades sols per l'oratge capritxós, i per les suors de les valentes famílies de llauradors que van decidir no marxar.

Los tolls a on los xiquets aprenien a nadar de la mà dels pares, i els iaios ensenyaven a pescar, són ara desangelats empedrats de cudols que, puntualment, acullen argalls escarransits. Lo que en temps va ser una modesta conca, ha mutat a simples sendes abandonades en matisses solitàries i animalets aquàtics arraconats i moribunds. Inclús, quan aprete la somorda estival, los pocs habitants han de patir per si podran refrescar-se en les aixetes de casa!

Obro els ulls i prenc consciència que estava ensomiant en lo meu Baix Matarranya d'origen però que eixa realitat indignant i vergonyosa, de terrorisme mediambiental, l'està patint a dia d'avui lo riu Siurana que tinc al davant, al Priorat: un riu fantasma empresonat. Encara me remou les tripes haver-ho vist en primera persona al malson i en directe. Estigam alerta: qui sap si nantres acabarem algun dia igual!

Fem Art a Albelda

// Josefina Motis

En el seu moment s'anunciava la jornada multicultural a Albelda Fem Art per al dia 8 d'octubre organitzada pel CEDER i altres institucions locals, comarcals i col·lectius socials del poble. Javier Llop, vicepresident del Ceder Zona Oriental, i Marta Michans, del col·lectiu Merakimú, van explicar a Somos Litera Radio la forma i el fons de Fem Art.

El CEDER Zona Oriental és una associació amb l'objectiu d'organitzar el desenvolupament econòmic, social, cultural i ambiental, o sigui, la evolució integral i sostenible de la zona on té el seu àmbit d'actuació, que en el present cas és al Cinca Mig, al Baix Cinca i a la Llitera.

El col·lectiu Merakimú es un projecte que proporciona un espai per a compartir, per conèixer les persones i la seva vida una mica més, les seves històries. L'any passat Merakimú va publicar el llibre del projecte *Pel forat de l'altre món* (ressenyat en un *TdF* anterior), una de les iniciatives més exemplars en la recuperació de la nostra memòria i de promoció dels vincles locals.

Javier Llop explicà que 'Fem Art' és un projecte cultural que es posa en marxa amb l'esperança que tingui un vida llarga. Es part d'un projecte de cooperació del CEDER, que es va pensar que seria possible fer a la comarca, i es va escollir Albelda amb la intenció d'involucrar-hi totes les associacions que hi han volgut participar, com són la Penya Lo Magré, l'AMPA, l'Associació de Dones, les Penyes de Joves i l'Ajuntament, amb la dinamització de Merakimú. El projecte proposa un debat festiu sobre la ruralitat, sobre la dona i sobre l'art, en una jornada completa repleta d'activitats en les que s'hi ha implicat bona part de les principals associacions d'Albelda.

Les activitats començaren a les 9 del mati amb la iniciativa de la Penya Lo Magrè, i consistien en un taller de cuina intercultural en el qual dones de diverses cultures van cuinar diferents tipus de plats típics. Després, al migdia, a la plaça del poble es va fer un tast popular d'aquella cuina intercultural. Durant el mati a la Rambla hi va haver una mostra d'artistes rurals, i s'hi va fer una activitat de Merakimú titulada «Pasacalles Las Violetas». A la tarda, hi van haver activitats de l'AMPA i de l'Associació de Dones a la Plaça major, i una mostra de música a l'església.

La cuina va ser també l'aportació de l'Associació de Dones a les 9 del vespre al pavelló municipal, on es va celebrar una «tortillada» popular, amb una gran varietat de tastets. Al vespre, després de la tortillada, les Penyes de Joves també van animar el pavelló municipal amb activitats musicals i de festa, amb una sessió de DJs en femení.

Fragment del FemArt
AUTOR FOTO

Passat aquest dia 8 es van publicar imatges que mostraven que hi va haver molta participació i s'espera que es pugui repetir. Marta Michans, en les declaracions a Somos Litera Radio, va manifestar-se molt satisfeta de que el CEDER Zona Oriental hagués impulsat aquesta iniciativa, i que comptés amb tots els col·lectius implicats, ja que són aquest tipus de coses les que donen vida als nostres pobles i fan que valgui la pena viure-hi. Confiem que l'experiència es puga repetir en futures edicions i es consolide en el calendari anual d'activitats lúdico-culturals.

ENTRE DOS AIGÜES

Fahrenheit 2022 // Marina d'Algars

Un amic em contava, a l'hora del cafè, que el seu germà, Daniel, de vuitanta-tres anys, amb un estat de salut envejable, havia decidit anar a viure a una residència; a partir de la mort de la meua dona, la casa ja no és la mateixa —li deia. Daniel ha estat professor de Filosofia a la Universitat de Saragossa, escriptor, un home que s'inclouria en el grup dels anomenats «intel·lectuals», parla i escriu llatí, anglès, italià, francès, castellà i català. A la residència s'emportarà *La Divina Comèdia* en italià —l'obra més extraordinària de la literatura, per a ell—. No té fills i vol vendre el pis, però hi ha un problema: la seua biblioteca acumula més de dos mil llibres: les obres estimades de tota la seua vida. Daniel ha consultat antiquaris i llibreters de segona mà. Pels mobles li donen 300 €, pels llibres 0 €, les aquarel·les emmarcades, com les va pintar la seua dona, no tenen valor al mercat i les nebodes no les volen perquè no tenen espai on posar-les. Cada tarda, el meu amic acompanya son germà al contenidor amb un carro de la compra per deixar llibres a dintre o a terra. Vaig marxar del bar anguniada. Em va vindre al cap la novel·la de Ray Bradbuty, Fahrenheit 451, publicada el 1953 i també la primera versió en pel·lícula de François Truffaut estrenada en 1966. Aquella història d'un malson que narra la persecució de persones que llegeixen on les seues cases són assaltades per quadrilles de bombers que es dediquen a cremar els llibres. Els llibres ajuden a pensar, a imaginar i són perillosos perquè desperten consciències, la qual cosa, fa perillar el poder dominant. No cal cremar llibres al segle XXI, ara es reciclen, com el paper que no serveix, ocupen espai a la casa, sobren i solament serveixen per alimentar l'ànima d'alguns romàntics a extingir com el senyor Daniel que avui ingressa a la residència amb la *Divina Comèdia*.

La Plataforma Logística de la Melusa

// Pep Espluga

Quan a mitjans del segle XIX es va construir la línia de ferrocarril Barcelona-Saragossa es va planificar una estació de tren a Tamarit de Llitera. Les memòries orals conten que els notables locals s'hi van negar i el traçat de la via va passar a 12 quilòmetres del poble. Era el 1861, i Tamarit es va quedar al marge del desenvolupament que va portar el ferrocarril. No obstant això, es va construir un baixador a un extrem del terme municipal, en un indret conegut com la Melusa, on l'any 1900 s'hi va construir l'estació 'Tamarit-Altorricó'.

L'estació es va tancar el 1973. Des d'aleshores hi ha romàs un edifici ruïnós que veu passar els escassos trens convencionals entre Saragossa, Montsó, Almacelles i Lleida. Però ara, de cop, hi ha una activitat frenètica de la mà d'una sèrie d'empreses que hi estan construint una Plataforma Logística, promoguda per Ponentia (una companyia amb seu a Lleida).

La infraestructura ocupa unes 140 hectàrees en un sector paral·lel a la carretera N-240 i a la via del tren, una tercera part de les quals Ponentia no ha pogut comprar, motiu pel qual el Govern d'Aragó, el juny de 2022, va declarar el projecte Pla d'Interès General d'Aragó (PIGA), per facilitar-ne l'expropiació forçosa.

Estació de Tamarit-Altorricó
ARXIU

La primera iniciativa empresarial que ha començat a instal·lar-s'hi és TIM (Terminal Intermodal de Mercaderies), en la que el grup SAMCA hi invertirà 1,8 milions d'euros, bona part dels quals es destinaran a infraestructures per a productes refrigerats i frigorífics. La instal·lació preveu moure 18.000 contenidors a l'any i funcionarà 24 hores al dia tots els dies de la setmana. S'hi crearan 9 llocs de treball directes.

El passat 21 de setembre es va col·locar la primera pedra d'aquesta iniciativa, en un acte en el que hi van participar nombroses autoritats públiques i representants empresarials, entre ells el president del Govern d'Aragó, Javier Lambán, la consellera d'Economia, Marta Gastón, l'alcalde de Tamarit, Francisco Mateo, el president del grup SAMCA, Javier Luengo, els presidents dels ports de Barcelona i de Tarragona, Damià Calvet i Josep Maria Cruset, i representants de Renfe i Adif.

L'objectiu principal d'aquesta infraestructura és facilitar les exportacions de productes càrnics dels grans escorxadors comarcals, així com de producte fresc agrari (fruita). L'altre gran objectiu és ser un punt d'arribada de les grans importacions de cereals (principalment panís i soja transgènica), que les grans empreses comarcals fabricants de pinsos necessiten per alimentar la desproporcionada cabana ramadera (porcs i vedells) de la Llitera i voltants.

Es tracta d'un projecte logístic de grans dimensions, que reforça la posició de la Llitera en la xarxa global de distribució de mercaderies agroalimentàries. És una aposta arriscada, que requereix de molta cura en el seu disseny i gestió, per tal de garantir un balanç de riscos i beneficis més o menys equilibrat i evitar caure en un model extractivista, en el qual els beneficis marxin i els problemes es quedin. De moment, el nivell de debat al respecte, més enllà de les raonables protestes dels pagesos expropiats, sembla ser gairebé nul.

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Engonal // Ramon Sistac

D'antuvi, les meues excuses per dedicar esta columna a una paraula tan poc agraciada, almenys considerada des dels criteris estètics més generalitzats. Li falla *l'estètica*, i potser també una mica *l'ètica*, perquè, d'engonal, tots en tenim, però no pareix una de les parts del cos que d'entrada associem a la bellesa, ja que es troba situada de ple entre aquelles zones de la nostra anatomia que, siga per vergonya, per tradició o per prejudici, tendim pudorosament a amagar. Més enllà d'això, l'engonal no és res més que la part del cos on les cuixes s'ajunten amb el tronc, i no cal saber-ne gran cosa més, excepte que la paraula es pronuncia pràcticament igual pertot i que prové del llatí INGUĬNĀLE, amb el mateix significat.

Si és així, doncs —i d'ací el motiu de l'article—, no sé pas com haig d'interpretar una frase que trobo en un article del diari electrònic *El Nacional*. La frase en qüestió, tot parlant d'una mena de llançadora de míssils que utilitza l'exèrcit d'Ucraïna contra els russos, diu: «L'esmentat sistema es coneix pel seu acrònim engonals: Himars». Us demanareu què dimonis vol dir «acrònim engonals»... Afortunadament, *Nostrossinyó* em va agraciar amb la ciència filològica, i gràcies a ella i després d'una llarga investigació he pogut arribar a alguna conclusió. Eix diari té també edició en castellà. En gairebé tots els diaris bilingües fets a Catalunya, els periodistes, per mandra o per imperícia, redacten en castellà i després ho passen per «la màquina»: el traductor automàtic. He anat a la versió castellana: «*acrónimo ingles*». Senzillament, el o la periodista es va deixar l'accent a «*inglés*». Vet ací, pobres mortals, què guanyeu de no posar els accents quan toca. Fareu-me el favor de posar-los tots, allà on toca i cap al cantó correcte. I res de traductors. Com hi ha món!

ANTON ABAD, CANTAUTOR I FRUCTICULTOR

«Ara m'interessa molt més el meu projecte fructícola»

// Pep Espluga Trenc

Anton Abad és l'autor d'una obra musical i literària de primera magnitud. Entre 1989 i 2009 va editar sis discos emblemàtics, totèmics, que ja formen part del llegat cultural que la Franja ha donat a la cultura catalana i, en sentit ampli, a la ibèrica i europea. En la millor tradició del folk internacional, bevent de fonts aragoneses i catalanes, Anton Abad ha sigut capaç d'expressar en la genuïna llengua de Saidí tota mena d'emocions individuals, anhels col·lectius i paisatges nostrats, així com de donar reconeixement a les qualitats humanes davant les adversitats d'un món tan bèstia com el que ens ha tocat viure. Tot plegat, sense deixar de conrear la terra i d'embarcar-se en projectes fructícoles innovadors i carregats de saviesa i futur. Tanmateix, durant l'última dècada l'Anton Abad cantautor pareix que hagi desaparegut. Què se'n va fer? Ací ens en fa cinc cèntims.

Anton Abad a Alcampell, setembre de 2017
PEP ESPLUGA

Has tingut una llarga i reconeguda trajectòria de cantautor, tot i que professionalment et dediques a la fructicultura i la ramaderia al teu poble, Saidí. D'on sorgeix el teu impuls de cantar?

Quan era jovenet i anava a l'institut hi havia un disc, *The Freewheeling*, que em captivava. Jo aleshores seguia molt el folk de Woody Guthrie, de Pete Seeger, de la generació del Bob Dylan, la Joan Baez, la Judy Collins i tot allò. Era una escena que trobava molt relacionada amb la meua vida al camp, eren unes formes musicals en les que mos hi reconeixíem. Als 15 anys vaig deixar l'institut i vaig començar a treballar a casa. A portar lo tractor, trigellar, collir panís, olives, etc. Lo primer hivern vaig llegir-me tots los llibres que no havia llegit mentre anava a l'institut.

Perquè ja no eren obligatoris?
Sí, perquè allavons feia lo que volia. Quan va arribar la primavera ja tenia lo cap ple de literatura. Un dia, passejant per Fraga, vaig veure una guitarra en un aparador. Aquella nit no vaig poder dormir. L'endemà vaig agafar tot lo que tenia estalviat, que eren mil pessetes, i cap a Fraga. A la botiga hi havia una senyora gran que se'm va quedar mirant i em va dir 'val mil-cent pessetes'. Però me la va fer igual. I encara em va donar la funda. Moltes voltes passo per Fraga i encara la veig, aquella botiga, que està tancada però s'hi reconeix el rètol.

Però a casa tenies alguna tradició musical?
El meu pare havia set músic, tocava amb l'orquestra del poble, i tenia un cosí germà que també tocava el saxofon com ell, però de manera més professional. Lo tio Juanito tocava amb les Estrellas Negras, d'Esplús o Binaced. Li vaig demanar que m'amostrés a afinar la guitarra. A Lleida em vaig comprar un llibre d'acords. Hi havia una cançó d'en Raimon que es deia «Si un dia vols». Quan ja la dominava, vaig pensar que en podria fer de meues. Als dos mesos d'agafar la guitarra, que tot just sabia afinar-la, ja vaig escriure la primera cançó.

Quin any era, això?
Era el 1973. I poc després vaig pujar a un escenari a interpretar-la. En un any ja me n'anava en autoestop als pobles de la muntanya, a cantar les meues cançons en festivals de l'època.

Quin és el teu itinerari fins que graves el teu primer disc?
Jo havia conegut a José Antonio Labordeta. Li cantava les meues cançons i ell m'aconsellava. Per legalitzar la meua situació com a cantant vaig haver de fer-me lo carnet professional, i per cada concert havia de legalitzar les lletres, passar-les per la censura. Labordeta em va posar en contacte amb Lola Olalla, la seua mànager i dona de Plácido Serrano, un periodista cultural amb molt de pes entre els ambients progressistes de Saragossa, que em va obrir les portes de molts programes de ràdio. Durant la Transició hi va haver molta música, molts concerts, la cançó d'autor va ser una peça fonamental del canvi polític.

> **«A partir del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana vaig prendre la decisió de cantar només en català»**

Com vas arribar a gravar el primer disc?
Un dia vaig sentir a Radio 3 una noia que cantava cançons sefardites. En aquell moment a jo m'agradava molt la música del Renaixement, els cants gregorians i tot això. La cantant es deia Rosa Zaragoza.

Anton Abad amb Màrio Sasot en un concert a l'Institut Mixto 4 de Saragossa a principis dels 80
JUALIO GARCÍA GALAVIS

Jo estava aquell any a la Comissió de Festes i volia canviar el format de les festes del poble, portar més actes al carrer. Vaig escriure-li al seu poble d'origen, Salomó, a Tarragona. Resulta que ella vivia a Barcelona, però la van avisar que tenia una carta al poble, i al cap d'un temps em va contestar. Per això va vindre a cantar a Saidí. Es va quedar a dormir a casa meua, ella i els músics que portava, lo Panchito i lo Jaume Bosser. Jo li vaig dir que també era cantant, i se'n va endur una gravació casolana meua. Un temps després, els de Tecno-Saga, la seua discogràfica, van dir que els interessava la meua música. Entre lo Jaume Bosser i jo vam fer tota la producció del disc, i també hi va intervindre Màrio Sasot, amb qui sovent tocava per Saragossa, i Marco Antonio Santos, un músic brasiler que estava a Madrid. Lo van editar el 1989 i va tindre un cert ressò.

Resulta curiós que fos un disc cantat íntegrament en català però editat per una discogràfica de Madrid. No tenies cançons en castellà?
Al principi vaig escriure moltes cançons en castellà, i també en català, clar. Va ser a partir de 1986 quan vaig prendre la decisió de cantar només en català. Lo principal estímul va ser lo II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, la primera vegada en què a Aragó es van celebrar actes institucionals i populars de reconeixement del català. Va ser llavors quan vaig conèixer lo Desideri, lo Bengoechea, l'Àngel Villalba i tota la gent de per allà baix... Vaig publicar lo primer disc tot en català i ja no haig fet res més en castellà. Però lo castellà me va servir molt per tindre una formació literària, per entendre millor com construir les cançons. Així, quan vaig prendre consciència lingüística, ja tenia feta tota la tècnica compositiva.

Entre 1989 i 2009 has editat 6 discos emblemàtics. Però després, silenci. Imagino que tindràs unes quantes cançons compostes pendents de gravar. Ho penses fer?
De moment no. Com dius, he fet 6 discos i he participat en 4 obres col·lectives. La més recent del 2015. Però vaig dir prou. S'ha acabat. Les cançons que no s'han gravat, mala sort. Sempre he pensat que sóc una persona que no tira mai la tovallola, però ara això no m'interessa. Ara estic molt més posat en el projecte fructícola, que m'interessa molt més. Potser si un dia me'n canso, decidiré tornar-hi. Encara tinc la guitarra per allà.

«Per als aragonesos ets català, i per als catalans ets de la frontera»

Quin ha sigut l'últim concert que vas fer?
L'últim va ser a Brussel·les en un homenatge a Lluís Puig, l'any 2019. Abans de ser Conseller de Cultura i d'anar a l'exili, havia sigut el meu mànager. Un temps abans, també vam fer-li un concert col·lectiu a l'auditori de Terrassa. Hi vam estar amb Toni Xuclà, gran guitarrista que m'ha acompanyat moltes vegades, i amb el Miquel Gil, un gran amic meu i gran cantant valencià, un dels fundadors d'Al Tall. Durant los raders anys he tingut moltes ofertes per fer concerts, però sempre he dit que no. Només he participat en actes puntuals, per homenatges o suport a alguna persona o esdeveniment.

«Tota la meua etapa de cantautor ha estat una experiència molt gratificant»

Recordo que vam pujar a Alcampell fa cinc o sis anys, amb lo Toni Xuclà, a fer un mini-concert quan lo Govern d'Aragó va atorgar un premi al Seminari Permanent de mestres de català.

Com has viscut el fet de ser un cantant en català a l'Aragó?
Sempre ha set una mica *heavy*. Per als aragonesos ets català, i punt. I per als catalans ets de la frontera. Sempre estàs fora d'onada. Sempre quedes exclòs. A més, jo no m'he prestat mai a cantar en català ortodox, sempre ho he fet en la parla nostra, la de Saidí. Ni cantar, ni parlar, vaja. Lo català de Saidí és tan bo com els altres. De vegades em trobava amb petits problemes de comunicació, per paraules o expressions que em deien que no s'entenien, perquè eren més arcaiques i els parlants de l'estàndard no les acabaven de captar. Per això, per a molts catalans jo era vist com algú de la frontera. I per a molts aragonesos també.

Això ha influït d'alguna manera en la teua decisió de deixar la música?
No. A això ja hi estava acostumat. Han pesat més les circumstàncies de la pròpia indústria musical, que van anar empitjorant. L'escena dels cantautors va anar a menys. Ja no es venien tants discos com en l'època de Labordeta, de Carbonell o de Llach. La gent jove, que era la que aguantava les vendes de les discogràfiques, s'havia decantat cap al rock i altres músiques. Mos vam anar quedant fora de lloc i amb cada vegada més penúries professionals. Però he de dir que, en general, tota l'etapa de cantautor ha estat una experiència molt gratificant.

Has deixat una obra mestra impecable.
És una obra que ara potser caurà en l'oblit de la gent. Però les cançons estan astí. Amb els anys potser tindran vida pròpia i es reconeixerà el seu valor. I llavors ningú s'acordarà de si eren d'un cantant de moda o no, de si *fulanito* o *sotanito* venien molts discos o no, o de si estava de moda un estil o un altre. Lo que quedarà serà l'obra de cada qual i el temps posarà cada cosa al seu lloc.

Xic diccionari del ribagorçà

// Glòria Francino Pinasa

El dia 20 d'octubre s'ha presentat, a la Biblioteca del Pont de Suert, el *Petit diccionari del ribagorçà*, un recull de paraules ribagorçanes que pretén revitalitzar i donar a conèixer per als parlants en general, paraules comunes pels habitants dels pobles de l'Alta Ribagorça i la Ribagorça aragonesa.

L'acte va ser presidit per l'Alcalde del Pont de Suert, José Antonio Troguet Ballarín, la Presidenta del Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça, Maria José Erta, la Presidenta de l'Associació Escunç, Anna Alins, el Professor filòleg de la Universitat de Lleida, Jordi Suils. Tots ells van remarcar la importància de la continuitat del recull, que poden adquirir els empadronats al municipi, un per casa.

Editat conjuntament pel Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça, amb la col·laboració de la Comarca de la Ribagorza, l'Institut d'Estudis Ilerdencs, la Diputació de Lleida i la UdL, no hagués pogut eixir a la llum sense el treball totalment generós i altruista de persones dels diferents pobles, tant d'Aragó com de Catalunya, que van cedir els seus reculls, anotacions o escrits a l'equip de l'Associació Escunç, creada al febrer de 2014.

L'Anna Alins va recordar com es van engrescar a partir del 2013 proposant treballs lingüístics sobre la variant ribagorçana als alumnes de l'estudi i de l'institut del Pont de Suert, que posteriorment exposaven a la biblioteca. D'un dels concursos va eixir el logotip d'Escunç, per exemple.

La presentació del llibre està encapçalada per unes paraules de Maria José Erta, Presidenta del Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça, on deixa ben clar que el ribagorçà és un bé immaterial de tots els ribagorçans que cal mantenir i agrair el treball fet, que uneix el territori aragonés i català i que cal fer créixer. A la presentació també hi escriu Marcel Iglesias, Alcalde de Bonansa i President de la Comarca de la Ribagorza, que remarca la importància de la llengua a la comarca, del català ribagorçà i de la gran quantitat de varietats que la enriqueixen.

Presentació del 'Petit diccionari ribagorçà'. José Antonio Troguet, Maria José Erta, Anna Alins, Jordi Suils
GLÒRIA FRANCINO

A la introducció s'expliquen les iniciatives del Consorci de la Normalització Lingüística com *Dis-hi la teua* i l'Associació Escunç, les característiques tècniques de l'ús del diccionari: les inicials dels pobles, els noms dels qui van aportar reculls com són Milagros Feixa, natural de Rins, que va viure a Barcelona i va retornar al Pont de Suert, anotava les paraules que recordava de xica i que no va perdre mai. El Josep Maria Rispa del Pont també ha recollit moltes veus ribagorçanes, Marisol Garcia de Ca de Xoquín de Durro, a les vetllades amb tots els veïns, anotava paraules del poble. Josep Escoll d'Igüerri, que portava sempre una llibreta per escriure paraules del seu entorn pagès i cultural. Sabina Lapedra va recuperar paraules sentides a la seua família a la Vall de Boí... I molts noms que no hi apareixen, veus anònimes, que també han dit o recordat les paraules diàries que han sentit i utilitzen encara, per això el diccionari és una obra col·lectiva.

També es fa referència a iniciatives en el món digital que alguns han fet per divulgar el ribagorçà, *ribagorçanament*, i han tingut bastants seguidors.

Com va concloure el professor de la UdL, Jordi Suils, tenen molt material que no ha aparegut al diccionari, que les primeres fitxes les va passar, en un programa informàtic, una estudiant de Filologia, fent les pràctiques, Pilar Lladonosa, amb vincles familiars a Bonansa, que el diccionari és un reservori del ribagorçà, que hi haurà significats a les entrades de paraules que no hi apareixen, que algunes no són pronunciades igual a tots els pobles, com és ara 'descurt', recollit a la Vall de Boí, i que molts ribagorçans diem 'curt': nu, sense o amb poca roba. O 'sereny': que té bona salut i disposició. Especialment en animals que es crien a casa. *Aquestes vaques són serenyes*. I caldria afegir les fruites i hortalisses: *Quins tomates tan serenys! Esta poma é molt serenya*. O 'bomboló', borinot, alguns en diem 'bumbulot'... Per això, amb molt bon criteri, hi ha al final de la publicació unes fulles en blanc per apuntar-hi les correccions o paraules que no hi ixen. Una bona manera de fer memòria i posar-les en valor. Jo ja n'hi hai escrit algunes com 'rull': pinyol de fruites. *Estas olivas tinen lo rull gros. El rull del préssec...* Com 'mosta': mida del que cap a la mà. *Dona'm una mosta de farina*. O 'safranya': part de rader dels ginolls. *Ham fet una excursió i em fan mal las safranyas*. Paraula ben ribagorçana, que molta gent no usa. O 'samarrada' i 'xapatada': cop al cul que donaven, a vegades amb l'aspartenya, o diven que donarien a la canalla si no es portava bé. *Ixo minyó recibirà una samarrada si no s'està queto*.

Per acabar apareixen les fotografies i els noms dels il·lustradors: Ana Iglesias, Ariana Solanes, Laura Navarri, Octavi López, joves que viuen a la comarca, que han creat dibuixos d'algunes paraules que ixen sobre fons groc al diccionari i han dissenyat algunes postals de difusió d'alguns termes.

En definitiva, el *Petit o xic diccionari del ribagorçà* recorda paraules als habitants ribagorçans, apropa la llengua pròpia als visitants, i s'espera que tingue un gran ús als col·legis, estudis i instituts perquè l'alumnat i el jovent conegue part del seu patrimoni lingüístic i mos incentiva a tots a raona'l.

L'aragonès en la Vall de la Glòria

// Carme Messeguer Zapater

En un indret insospitat de la Plana de Uesca, a tocar del parc natural de la serra de Guara, es troba el llogaret de Casbas, on s'alça imponent el monestir cistercenc de Santa María de la Gloria, que acull el recentment inaugurat Zentro d'interpretazión de l'aragonés Ana Abarca de Bolea.

El centre d'interpretació ocupa les sales contigües a l'església romànica i està estructurat en diversos àmbits: la investigació, les varietats dialectals, l'associacionisme, les jornades, els mitjans de comunicació, la música, la literatura i el cinema contemporanis en aquesta llengua, l'ensenyament... en una mostra exhaustiva de panells, documents, àudios, vídeos i un didàctic túnel d'història de l'aragonès que arrenca des de les glosses emilianenses fins arribar a la literatura contemporània i les iniciatives de promoció de la llengua, passant per les traduccions de Johan Ferrández d'Heredia, la decadència (els anomenats "segles foscos") i la reviscolada de la llengua o "renaixedura".

Promogut per la DGA a través de la Direcció General de Politica Lingüística, a més d'albergar l'exposició permanent sobre la llengua i la cultura expressada en aquesta llengua, el Zentro d'interpretazión de l'aragonés té per objectiu esdevenir un espai estable per a la promoció i la difusió de la llengua aragonesa.

Esquerra: Entrada al monestir de Casbas, que acull el Zentro d'interpretazión de l'aragonés. Dreta: Portalada de l'església de Santa Maria de Casbas
CARME MESSEGUER

El centre porta el nom d'Ana Abarca de Bolea (Saragossa, 1602), noble aragonesa que va ingressar amb només tres anys al monestir de Casbas, d'on arribaria a ser abadessa. D'àmplia formació religiosa i humanística, es va relacionar epistolarment amb personalitats com Lastanosa o Gracián i és la primera escriptora aragonesa coneguda, l'obra de la qual comprèn prosa i poemes de caràcter religiós i popular, tres dels quals en llengua aragonesa.

Fundat al segle XII per Òria (Àurea), comtessa de Pallars, com a eina de repoblació, el monestir de Casbas, monument nacional des de 1979, integra un seguit d'edificacions de diverses èpoques –església, cor, claustre, sala capitular i refectori, muralla i torre de l'homenatge, palau abacial, hostatgeria, presó, font i safareig– que conserven encara l'encant de l'esplendor antiga. Actualment en mans privades –les darreres monges que l'habitaven van partir definitivament a principis del segle actual–, espera pacientment la restitució de la glòria perduda.

NO SOM D'EIXE MÓN

Any Joan Fuster // Francesc Ricart

A aquestes alçades no ha de caldre presentar el gran Joan Fuster. Ara fa cent anys del seu naixement a Sueca i enguany s'està celebrant l'Any Joan Fuster. Primer, s'aprovà al ple del Consell de la Generalitat Valenciana el 19 de novembre de 2021 i després s'hi van afegir altres administracions.

Joan Fuster ja fa anys que falta, des del 1992; massa jove, algú tan brillant i amb tant de pes, poc més que insubstituïble per a una cultura com la nostra; massa jove, com els *nostres* Jesús Moncada i Josep Galan. Massa buits per a una llengua i cultura que no van sobrades.

De fet, aquest deu ser un dels objectius de les celebracions. Remarcar i valorar la feina, en aquest cas de l'autor de *Nosaltres, els valencians*, per la llengua i la cultura catalanes. I, si més no, valguen aquestes ratlles també per fer constar l'efemèride a *TdF*.

Òmnium Cultural, Acció Cultural del País Valencià i Obra Cultural Balear, que conformen la Federació Llull, aquest mes d'octubre van fer a Sueca un homenatge al savi Joan Fuster, l'home que va «verbalitzar» més bé aquesta cosa dels Països Catalans. Les relacions de les tres entitats del nostre àmbit lingüístic no són fàcils ni còmodes ateses les circumstàncies autonòmiques de cada un dels tres territoris, però les tres entitats, davant el perillós retrocés de l'ús social de la llengua catalana, s'han compromès a elaborar un diagnòstic exhaustiu de la situació lingüística de tots els territoris que s'ha d'acompanyar de propostes d'actuació i ho han fet aprofitant l'«excusa» de l'homenatge al gran assagista valencià.

Per què no hi és la Franja en aquests «llocs». S'hi hauria de ser si volem ser coherents, si s'entén que volem salvar la llengua catalana a les nostres comarques. Pensem-hi com es pot fer, com es pot articular una participació des de la Franja amb la resta de les terres de l'àmbit lingüístic, amb el compromís institucional que calga, certament, un compromís valent i decidit sense prejudicis estranys. Pot ser una de les feines a entomar per l'Institut aragonès del català que, com es deia en el número 153, signat per la Redacció, ha de «dur a terme la important tasca d'investigar i garantir un desenvolupament normalitzat d'aquestes dues llengües minoritzades». Una feina enorme, no ens n'hem d'amagar ningú, però que ha de ser més costeruda, per no dir impossible, si es fa sol, aïllat de la resta del món català.

Les dones escriptores surten de l'armari

Una mostra al Paranimf treu de l'oblit un grapat d'autores en aragonès i català

// Màrio Sasot

Des del passat 4 d'octubre i fins el 3 de desembre es pot veure, a la sala África Ibarra del Paranimf de la Universitat de Saragossa, una fantàstica i acurada mostra de la feina, de vegades dispersa i mig oculta, d'unes dones aragoneses que des de ja fa unes dècades van decidir escriure els seus poemes, relats, novel·les, assajos o teatre en les seues llengües maternes minoritzades.

La mostra, titulada *Vozes en o zierzo / Veus en el cerç*, ha estat comissariada per les professores Chulia Ara Oliván, pel que fa a la recerca i selecció d'autores i obres en aragonès i María Teresa Moret Oliver en allò que pertoca a les de llengua catalana.

Els seus continguts estan estructurats en formats diversos, tots els quals contribueixen a crear una atmosfera acollidora i eficaç, adient per a captar el valor humà i literari de les protagonistes. El primer que atrau el visitant és el so de les veus dels vídeo-poemes que projecten una peça de prosa o vers de les autores, sovint llegits per elles mateixes. En el cas de les escriptores en llengua catalana podem sentir i «visualitzar» mitjançant bellíssimes imatges seleccionades per la directora del vídeo, Vicki Calavia, i el seu editor, Álvaro Mazarrasa, fragments de textos de Mar Puchol, Marta Momblant, Glòria Francino, Teresa Jassà, Pilar Febas, Pilar Arbiol, Susana Antolí, Sílvia Ferragut, Merxe Llop, Mercè Ibarz, Susanna Barquin, Carme Alcover, Aurèlia Lombarte, Carmeta Pallarés, Mary Zapater i Cari Ariño.

Del llistat d'autores en aragonès en podem destacar a Ana Francisaca Abarca de Bolea, Neus Luzía Dueso, Pilar Benítez, Ana Tena o Carmina Paraíso fins a arribar a 18. En total 34 autores de les quals es poden conèixer retalls de les seues vides, de vegades les seues mateixes veus i la seua trajectòria creativa.

L'espai central de la mostra està travessat per un reguitzell de panells que recullen dades biogràfiques i professionals de les protagonistes. Al mateix temps, per les parets circumdants es poden veure diverses fotografies d'elles amb alguns dels seus escrits, sense oblidar l'atractiu attrezzo de matolls i arbres sacsejats per la força del cerç d'aquestes veus creatives, obra de la dissenyadora de la mostra, Ana Bendicho. També es poden contemplar en uns amples prestatges una mostra editorial d'obres literàries, revistes i altres materials gràfics i audiovisuals en aragonès i en català.

A dalt: panells explicatius. A baix: presentació de Dones escriptores al Paranimf.
Gobierno de Aragón

Activitats paral·leles

De manera paral·lela a l'exposició, es desenvoluparan diverses activitats complementàries, coordinades per Beatriz Lucea. En destaquen la projecció d'una selecció de vídeo-poemes sobre dones escriptores en llengües pròpies d'Aragó a l'Aula Magna del Paranimf el 17 d'octubre, coincidint amb la celebració del Dia de les Escriptores; l'actuació, el 20 d'octubre, a les 7 de la tarde, del grup musical La Chaminera a la Sala Pilar Sinués del mateix edifici, o la celebració d'una taula rodona sobre el tema a la mateixa sala Pilar Sinués el 9 de novembre. Finalment, durant tot el mes de novembre tindrà lloc, a la Biblioteca d'Aragó una mostra de materials bibliogràfics i d'obres pictòriques d'Elena Gusano Galindo.

A més, per a potenciar el caràcter pedagògic, una pàgina web oferirà materials de contingut didàctic. També hi haurà l'opció de concertar visites dirigides per les pròpies comissàries de l'exposició per a grups escolars.

Després que conclogue el seu cicle saragossà el proper 3 de desembre, la mostra viatjarà cap a Jaca, al Palau de Congressos, on estarà del 16 de desembre de 2022 al 15 de gener de 2023. Posteriorment, es podrà veure a Alcanyís, a la Sala Municipal d'Exposicions des del 27 de gener fins el 2 de març de 2023.

L'exposició ha estat organitzada per la Direcció General de Política Lingüística del Govern d'Aragó i el Vicerectorat de Cultura i Projecció Social de la Universitat de Saragossa, amb la col·laboració d'altres entitats i dels Ajuntaments de Jaca i Alcanyís.

Activitats de juny a octubre de 2022

// Acadèmia Aragonesa de la Llengua

A continuació es presenta un resum de les activitats realitzades per l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua entre els mesos de juny i d'octubre d'aquest any.

Visita a l'Institut d'Estudis Catalans

El 20 de juny proppassat, una delegació de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua, formada pel president, Javier Giralt, el secretari, Juan Pablo Martínez, la tresorera, Maite Moret, i Ramon Sistac, també membre de la Secció Filològica de l'IEC, va visitar l'Institut d'Estudis Catalans.

La delegació va ser rebuda per la presidenta de l'IEC, Teresa Cabré, així com per Nicolau Dols i Mila Segarra, president i vicepresidenta de la Secció Filològica de l'IEC. A continuació van mantenir una reunió de treball on es van presentar les institucions, la seua organització, i els projectes que s'estan duent a terme actualment. Tot seguit, els representants de les dues institucions van manifestar la voluntat de col·laboració, especialment pel que fa a la normativització de la llengua catalana.

La reunió entre l'AAL i l'IEC
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Hèctor Moret, nou acadèmic

El 22 de juny, en una sessió extraordinària del Ple, es va dur a terme la votació per a la provisió d'una vacant a l'àmbit lingüístic del català d'Aragó. Després de la votació secreta corresponent, el filòleg i escriptor Hèctor B. Moret Coso va ser elegit per unanimitat nou acadèmic de número de la corporació. L'escriptor mequinensà s'uneix així als quinze acadèmics inicials. A més, és el setè membre numerari de l'Institut Aragonès del Català. La incorporació oficial d'Hèctor Moret es va produir a la sessió plenària de l'Acadèmia celebrada el 6 d'octubre.

S'estrena el portal web de l'Acadèmia

Des del primer de setembre passat els ciutadans interessats poden navegar pel portal d'internet de l'Acadèmia, que està disponible a la URL **https://academiaaragonesadelalengua.org**. S'hi pot trobar informació bàsica sobre la institució i sobre els acadèmics i acadèmiques que la componen. També se'n descriuen els òrgans de govern i grups de treball, els acords presos pel Ple, les memòries anuals, així com un formulari electrònic de contacte. A mesura que avancin els treballs, el portal contindrà també els documents normatius aprovats i les publicacions. El portal té, a més, dos apartats específics on es descriurà el funcionament i les activitats de l'Institut de l'Aragonés i l'Institut Aragonès del Català. El portal s'ha publicat inicialment en castellà i properament s'incorporaran també les versions en les llengües de treball de l'Acadèmia, català i aragonès.

Designacions al BOA

El 29 de setembre, es va publicar al B.O.A. el Decret 135/2022, de 21 de setembre, del Govern d'Aragó que designa els càrrecs electes de l'Acadèmia: Javier Giralt com a president de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua i director de l'Institut Aragonès del Català, i Ánchel Conte com a director de l'Institut de l'Aragonés.

Acord relatiu a la normativa de l'aragonès

El 6 d'octubre, el Ple de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua va aprovar per unanimitat el seu primer acord normatiu, relatiu a la normativa d'ús oficial de l'aragonès. La disposició considera ús correcte de la llengua la utilització de qualsevol de les normes gràfiques existents fins que l'Acadèmia publiqui noves directrius en matèria ortogràfica. El text complet va ser publicat al web de l'Acadèmia i al B.O.A. del 19 d'octubre del 2022.

Amb este acord, adoptat a proposta de l'Institut de l'Aragonés, l'Acadèmia ha intentat oferir seguretat als ciutadans que volen escriure en aragonès i tenen dubtes en optar per qualsevol dels models ortogràfics existents, així com per als que participin en convocatòries de subvencions, premis literaris o artístics, proves de certificació, etc., en els criteris d'admissió o valoració dels quals es fa referència a l'Acadèmia o s'esmenta la normativa lingüística de la llengua aragonesa.

L'Acadèmia, que està treballant en l'elaboració de la normativa ortogràfica oficial de l'aragonès, ha volgut així traslladar a la societat el mode de funcionament intern de la institució, ja que la voluntat dels seus membres ha estat considerar, provisionalment, totes les normes lingüístiques preexistents com a vàlides per a l'escriptura de l'aragonès, tot respectant i reconeixent la important tasca prèvia de recerca i codificació realitzada per associacions i institucions.

Una iniciativa cultural a la València «mallorq

// Joan-Lluís Monjo Mascaró*

Dins els mapa lingüístic valencià té molta singularitat el parlar de Tàrbena (Marina Baixa), conegut popularment com a *tarbener* o *parlar de sa*, perquè presenta diversos elements dialectals d'origen balear. Aquesta particularitat s'explica per un fet històric que tingué lloc al segle XVII: el repoblament amb famílies procedents de les Balears d'un conjunt de pobles valencians que quedaren despoblats com a conseqüència del decret d'expulsió dels seus habitants moriscos.

La repoblació amb colons procedents del Regne de Mallorca va afectar sobretot les comarques de la Marina, la Safor i el Comtat. Va suposar el renaixement d'uns quants pobles gràcies a l'aportació humana insular, de tal manera que encara avui hi ha traces visibles d'aquesta emigració, per exemple, en l'onomàstica (cognoms), en la dialectologia o en la gastronomia (elaboració de la sobrassada). Pel que fa a la dialectologia, tot i que, després de quatre-cents anys, hi ha hagut un procés d'adaptació lingüística a les característiques del valencià, encara poden detectar-se en el parlar de diversos pobles valencians determinats fenòmens de caràcter mallorquinitzant. El poble on a hores d'ara es conserven les característiques lingüístiques més cridaneres és Tàrbena (per exemple, l'ús de l'article salat), cosa que explica que s'hi haja format una identitat lingüística local. Tradicionalment els parlants tarbeners han tingut consciència de parlar «de sa», a diferència dels habitants dels altres pobles valencians, que hom deia que parlaven «de la».

Tanmateix, el context sociolingüístic contemporani no afavorix com antany la transmissió espontània de models lingüístics patrimonials d'àmbits tan restringits com el tarbener. En conseqüència, a pesar que es detecta encara en totes les generacions de parlants, el tarbener actualment ho té més complicat a l'hora d'esdevenir l'instrument natural de comunicació i d'integració en la generació més jove. Són múltiples els elements que hi juguen en contra, com ara, la davallada demogràfica, el component exogen en la formació de matrimonis, l'emigració, la pressió del model estàndard a través de l'escola i dels mitjans de comunicació.

Vista de Tàrbena.
FERNANDO PRIETO.

Davant aquesta situació de crisi, el Centre d'Estudis de la Repoblació Mallorquina ha impulsat Sa Festa des Parlar de Sa. La proposta materialitza un dels objectius d'aquesta associació cultural: l'estudi i la difusió del llegat cultural del repoblament balear i, alhora, pretén canalitzar el sentiment d'estima pel patrimoni lingüístic propi que persistix localment. El seu eix vertebrador se sosté en un concurs literari de narrativa, en què un dels punts de les bases és que «es textos han d'estar redactats en llengua catalana/valenciana, en la modalitat tarbenera (que s'anomena localment parlar de sa o tarbener)». La proposta s'adreça a totes les edats i té una repercussió molt important en l'àmbit escolar. La redacció de textos en tarbener aspira a ser un motiu de reflexió sobre l'ús de la llengua amb l'objectiu de potenciar formes lingüístiques patrimonials interessants i a redreçar l'autoestima dels parlants d'aquesta modalitat. Tanmateix cal advertir, per una banda, que es tracta d'una versió literària del tarbener, en un equilibri no sempre bo de resoldre entre el model estàndard i el col·loquial. Curiosament el registre col·loquial tarbener en ocasions s'acosta més a un model català més general o clàssic, a diferència del valencià (per exemple, fa servir les formes *aquest*, *aqueix*, *aquí* i no les alternatives valencianes *este*, *eixe*, *ahí*). Per altra banda, cal assenyalar que l'ús literari del «salat» no significa una voluntat de secessió lingüística, sinó d'integració dins d'un context local.

Sa Festa des Parlar de Sa esdevé així el marc en què es donen els premis literaris als guanyadors del Concurs Literari en Tarbener «Adolf Salvà». Tres són els ingredients principals d'aquest acte: la llengua, la música i la reivindicació cultural. Pel que fa a la llengua, un component important són les mostres del parlar de sa, a través de lectures, dramatitzacions o cançons. Quant a la música, hi ha hagut una especial atenció a la música popular d'arrel tradicional, sense tancar la porta a altres llenguatges, sempre vinculats amb la cultura pròpia i, sobretot, amb la pretensió que el públic pogués participar activament ballant, com podem veure a través d'agrupacions tan diverses com els Sonadors de Crevillent, Música Nostra, Dani Miquel, Cultivepà, Òwix, l'Ateneu Musical de la Vila Joiosa o la Unió Musical de Tàrbena.

Però Sa Festa és ambiciosa i vol ser reivindicativa de la cultura pròpia a través d'actes acadèmics que, en la seua trajectòria, ha passat de formar part de la mateixa sessió de Sa Festa a constituir una jornada d'estudis paral·lela, amb el suport del CEFIRE d'Alacant i d'altres entitats. Ens hi referirem breument. L'edició de 2016 es va centrar a la figura de l'historiador i folklorista Adolf Salvà. El 2017 es dedicà a la figura de la musicòloga Dolores Sendra. El 2018 se celebrà el cen-

* Centre d'Estudis de la Repoblació Mallorquina

uina»: Sa Festa des Parlar de Sa

tenari de la visita de Mn. Alcover a Tàrbena amb la Jornada «Antoni Maria Alcover i Tàrbena», cita acadèmica on acudiren especialistes d'Alcover com Jaume Guiscafrè, Caterina Valriu, M. Magdalena Gelabert, Jordi Colomina o Brauli Montoya. L'any 2019 se celebrà la Jornada «Veus femenines: literatura i inclusivitat», amb la participació d'escriptores valencianes i especialistes, com ara, Pepa Guardiola, Lliris Picó, Victòria Cremades, Elvira Cambrils, Anna Ballester, Zahara León o Marià Torres. Finalment, enguany, 2022, després d'un parèntesi de dos anys en què la festa no s'ha pogut celebrar, encara que sí que es mantingué el concurs, s'ha commemorat el centenari del primer estudi sobre sa coveta de ses Lletres, un jaciment de pintures rupestres del terme de Tàrbena.

Des dels inicis Sa Festa ha tingut una voluntat de projecció del parlar tarbener entès com un bé d'interès cultural més enllà de l'àmbit local. Hi ha entre les seues metes esdevenir un espai de trobada per als diferents indrets en què es fa servir el salat. Aquest objectiu s'ha començat a aconseguir tímidament amb la participació d'entitats com la Institució Pública Antoni Maria Alcover, a través de M. Magdalena Gelabert, i el Centre d'Estudis Tossencs, a través de Carmelo Sallés. La iniciativa ha tingut el suport de diverses entitats i associacions d'arreu dels territoris de parla catalana, com l'Institut Ramon Muntaner, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, l'IAC Juan Gil-Albert, la Institució Pública Antoni Maria Alcover o Espai de So, i així mateix de diverses figures acadèmiques o del món de les lletres que, juntament amb representants locals, han integrat el jurat de les diverses convocatòries del Concurs Literari en Tarbener.

Podem afirmar que després de la seua posada en marxa el 2016, aquest projecte s'ha consolidat, i el balanç, per tant, és positiu. Una mostra d'aquest creixement ha estat la seua eixida des d'una sala tancada a la plaça pública. Açò no obstant, haurà d'enfrontar-se a diversos reptes si aspira a tenir continuïtat. És innegable el seu caràcter agosarat de representar una proposta festiva a l'entorn de la creació literària, la imaginació i la cultura, en un context rural amb una població menor de 700 habitants, contrastant amb les pràctiques consuetudinàries que hom sol reproduir rutinàriament en moltes festes populars. Ha de guanyar les simpaties dels sectors que encara la perceben amb una certa inquietud: potser perquè hi ha la temença de l'apropiació d'un patrimoni immaterial comú –el parlar de sa– per part de l'associació cultural que ha pres la iniciativa d'enaltir-lo. Així mateix haurà de seguir comptant amb el suport de l'escola i de l'Ajuntament de Tàrbena i de diverses institucions, com ara, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. El propòsit, en definitiva, és de passar de la consideració del parlar tarbener com una raresa o extravagància local, a la seua valoració com un element interessant del patrimoni cultural de tots els valencians. Aquest objectiu en part s'ha vist acomplit acadèmicament amb l'edició del manual escolar *Jo també parla de sa* (2020), per part de l'AVL [es pot consultar en línia], i del llibre *Parlar de sa Parlar de sa. El llegat mallorquí de la Marina* (2022), per part de la UA, que ha obtingut el Premi 2022 de la Xarxa Joan-Lluís Vives de l'edició universitària en la modalitat de ciències socials, arts i humanitats.

Si teniu curiositat de llegir els textos guanyadors o participants en les diferents edicions del Concurs Literari en Tarbener o voleu descobrir més dades sobre el parlar de sa, vos convidem a consultar la nostra pàgina: https://atarbani.wixsite.com/festadesparlardesa

SE VA SOLSINT

Joan Fuster i Gabriel Ferrater // Esteve Betrià

Com el passat 2021, no voldria acabar aquest *Anno Domini* de 2022 sense fer esment al naixement, just ara fa un segle, de Joan Fuster a Sueca i de Gabriel Ferrater a Reus, dos escriptors que, d'una manera o d'una altra he admirat, i encara admiro. El primer, poeta precoç i irònic assagista *influencer* —això sí, fora de les xarxes— *avant la lettre*; el següent, poeta aparentament tocatardà i lingüista provocador. Joan Fuster no es va moure, aparentment, gaire lluny del seu país –si de cas allargà la mirada, com a lector, pensador i analista, a la França de la Il·lustració. En canvi, Gabriel Ferrater fou un crític literari innovador que va tenir una trajectòria, en apariència, més cosmopolita i anglosaxona.

En el cas de Joan Fuster, sens dubte, és el seu assaig *Nosaltres, els valencians* l'obra que m'obrí els ulls a la meua identitat com a aragonès'incert', un llibre llegit a batzegades en una biblioteca del barri de Gràcia de Barcelona a principis de la dècada de 1970. Evidentment, aquest és un llibre pensat, sobretot, per als valencians, però, us asseguro, que quan Fuster assenyala el passat àrab del País –i la seua permanent petja–, comenta l'origen de la conquesta cristiana del territori valencià, particularitza la procedència geogràfica dels repobladors cristians, interpreta l'expulsió dels moriscos o ressalta el caràcter mestís del poble valencià —o la doble nissaga valenciana, és a dir aragonesa i catalana— descriu també, sens dubte sense adonar-se'n, un territori marginal, fronterís i mestís com era, i en bona mesura encara ho és, l'Aragó catalanòfon en general i les comarques centrals i meridionals que nosaltres, els aragonesos de llengua catalana, marginals més que ningú, no erem ni carn ni peix ni coa d'arengada.

En el cas de Gabriel Ferrater, és *Les dones i els dies* el llibre que aplega tota la seua obra lírica, una obra que s'ha projectat amb més força en la poesia catalana de l'últim terç del segle passat. I, d'alguna manera, en l'actualitat.

Per una convivència civilitzada entre aragonesisme i catalanisme

// Joaquim Torrent

Recentment hem pogut llegir un *tweet* de cert historiador ribagorçà especialitzat en història medieval on al·ludeix despectivament a «irredemptistes catalans», «il·luminats ribagorçans» i «xapurriadistes». Anem a pams, i pensem que no tothom és igual i que cal destriar el gra de la palla.

Evidentment els xapurriadistes no mereixen cap credibilitat i oscil·len entre manipuladors polítics i «cunyats», d'això no n'hi ha cap dubte, i qualsevol comparació amb ells resulta ofensiva.

Descartats aquests, pel que fa a la resta la cosa no està tan clara. Cert que hi pot haver algun il·luminat entre els ribagorçanistes, però també hi trobem gent prou solvent, com, entre d'altres, Saura, Barrull o Boix... I com és evident i sap de sobres qualsevol persona documentada, la Ribagorça té prou elements històrics per a ser considerada una entitat amb personalitat pròpia. El problema seria, si de cas, l'escassa població. El que és inadequat, però, és menysprear d'entrada gent força vàlida i posar-la tota en el mateix sac, amb, per exemple, algun professor jubilat d'institut que diu força animalades en relació a la parla benasquesa.

I si anem als «irredemptistes catalans», tres quarts del mateix. Admetem que hi ha molt cunyat i jubilat desvagat que només fa que dir bestieses i ficar la pota cada vegada que obre la boca, però no totes les opinions són iguals, i, per començar, tampoc no és cert que tots siguen vertaders «irredemptistes», sinó que simplement ben sovint es limiten a fer interpretacions des d'un punt de vista català. Que això molesta depèn de molts factors, des de com siga formulat als prejudicis del possible lector. El que és cert, però, és que les comarques orientals d'Aragó, Ribagorça inclosa, presenten moltes coincidències i punts en comú amb Catalunya; això és una evidència innegable, i simplement per destacar-ho o fer-ho constar no s'hauria d'assenyalar ningú com a irredemptista. I no començarem ara a enumerar i desglossar aquests punts en comú atès que són de sobres coneguts, des de la història a la lingüística. En definitiva, no s'hauria de rebutjar per sistema qualsevol que objectivament pose en relleu aquests trets, i s'haurien d'admetre les seves opinions en peu d'igualtat juntament amb d'altres interpretacions i postures també legítimes, i més si es basen en fets objectius. Per tant, el que caldria és un pacte implícit de no agressió i que tothom, democràticament, pogués exposar la seua visió i no estigués exposat a la desqualificació sistemàtica, a no ser que les seues tesis fossen excessivament inversemblants i «cunyadístiques». Tant de bo que aquestes apreciacions siguen tingudes en compte. Entalto Aragón, visca la Ribagorça i visca Catalunya!

SE VA SOLSINT

Cartografia III // Patrici Barquín

Gràcies, entre altres coses, al retrat meravellós que en va fer Blasco Ibáñez, tothom sap de què parlem si diem horta. No, no em refereixo a les històries truculentes que el bo de Vicent relatava al voltant de l'horta, sinó a l'horta com a paisatge. En qualsevol cas, una bona definició d'horta que fem a Fraga é aquella terra que rep l'aigua del riu, sigue a través de les seclles que van fer en temps dels àrabs o sigue a través del reg de tubs de pressió.

Lo que genera més dubtes é la definició de mont. Potser perquè no hem tingut un personatge com Blasco Ibáñez que ubiqués les accions de les seues novel·les al mont. Però la realitat é que genera més confusió. De fet, hi ha dos casos de confusió en lo del mont que me xoquen especialment:

D'una banda aquella xiqueta que, tot i ser descendent de Fraga, només venia astí als estius i quan algú li deia que marxava al mont, ella, en la seua imaginació desfermada, pensava que a aquella persona li havia arribat lo moment de desconnectar-se de la quotidianitat per a iniciar un viatge interior, un viatge cap al seu món interior. Així, m'imagino a aquella família pagesa asseguda, com una mena de Budes en avarques, fent un viatge de meditació i trànsit espiritual que els recarregués los xacres pa poder continuar afrontant la realitat material que els envoltava.

D'altra banda, està lo cas en què un bon dia em van trucar de la feina i no hi era a casa. A la pregunta de si estava a casa se li va contestar; «no, està al mont». La persona que trucava va penjar i és va ficar a plorar desconsolada creient que jo havia traspassat, ja que no estava al món. Quan vaig aconseguir contactar amb ella va costar Déu i ajuda consolar-la.

A veure, lo mont a Fraga é allò que es rega en aigua del canal, o sigui en un braç del canal d'Aragó i Catalunya. Però en eixa definició perdem tota la gràcia dels malentesos i la bellesa. Perquè lo mont també é aquell puesto que té tresors amagats com aquella figuera de la vora de la bassa, que va plantar un avantpassat ja oblidat, a l'ombra de la qual mon tiet camioner, feia migdiades abans de tornar a emprendre viatge. Aquella figuera agon vam fumar los primer cigarrets d'amagat, agon vam somiar los primers amors i agon vam plorar los primer desamors. Aquella figuera que pa moltes generacions va esdevenir intocable i que allí continua, guardant i vigilant les nostres vides i endolcint-les en centenars de sucoses figues que regalimen sucre.

Lo mont també representa aquell espai senyalat com lo puesto agon, després de la guerra, se va enterrar un bagul ple de bitllets inservibles. O aquell puesto agon mon jaio havia sembrat un dàtil i agon va créixer una palmera exuberant que va cuidar fins que va tenir que marxar a la guerra i en tornar se la va trobar gelada i morta, com la resta de veïns.

Tot això i molt més é lo mont, però, si voleu, ho anem solsint a poc a poc.

CaixaBank

BPI
Grup CaixaBank

TANCAR EL DOL.

La família Sans Lloveras ha pogut tancar el dol després de 83 anys buscant en Josep, **desaparegut a la Guerra Civil.**

Si tens algun familiar desaparegut durant la Guerra Civil i el franquisme inscriu-lo al **Cens de persones desaparegudes** i apunta't al **Programa d'identificació genètica.**

justicia.gencat.cat/tancareldol

Fem-ho BÉ TOT POSSIBLE

Generalitat de Catalunya